

د پودکاستونو اتمه برخه

زمور موقعیت

جنبش: ټولو اورېدونکو ته په سلام هرکلی وایم، له دکتور محمد اشرف غني سره په دې نوبتي پودکاسټي خپرونه کې د افغانستان پر موقعیت تمېرو چې دوی یې د افغانستان په لویو شتمنیو کې بولي.

استاده، تاسې هم په خیر راغلئ بلې خپرونې ته!

دکتور غني: بسم الله الرحمن الرحيم. ډېره مننه، خدای دې تاسې روغ جوړ ساتي او زما سلامونه ټولو وطنوالو ته، په وطن کې او هر کونج د نړۍ کې چې پراته دي.

جنبش: ژوندي اوسئ، نو وخت به نه ضایع کوو، لار به شوو پر موقعیت به وغږېږو، وبه گورم، په دې کې پوښتنې ډېرې دي، فکر نه کوم چې یوه خپرونه کې یې بشپړ کړی شوو، که بلې خپرونې ته پاتې شو، بیا به یې سره وغځوو. نو غواړم له دې نه یې را پیل کړم چې د افغانستان په شتمنیو کې، ارزښتونو کې، هغه څه چې بالقوه افغانستان قوي کولای شي، له مالي او مادي او معنوي پلوه، د لیست په سر کې تاسې موقعیت راوستی دی، نور بیا مثلاً داخلي او خارجي ځینې کسان دغه موقعیت د افغانستان د بدمرغۍ سرچینه بولي. تاسې ولې فکر کوئ چې دا بالقوه شتمني ده او نه یوازې شتمني ده چې لویه شتمني ده؟

دوکتور غني: ځکه په ډېرو لرغونو زمانو کې زمور موقعیت موره د تمدنونو په کور باندې، په زانگو باندې بدل کړو، اما په عین حال کې زمور له موقعیت نه جنگیالي په پېړیو کې تېر شوي او جنگ همپشه له ځان سره منفي خطرات راولي. اوسنۍ زمانه کې زه ځکه موقعیت ته ډېر ارزښت قایل یم چې آسیا متحرکه شوې او په لومړي وار د آسیا او اروپا د لویې وچې په تاریخ کې د دې امکان شته چې دا په یوه اقتصادي براعظم باندې بدل شي او د افغانستان موقعیت د ټولې آسیا د اقتصادي یووالي لپاره زښت ډېر ارزښت لري.

جنبش: شما از زمان های کهن، از زمان های باستان صحبت کردید، البته فرصت خواهیم داشت که بخش های مختلف آترا، هم در رابطه با مردمانی که در این خطه زندگی داشتند و هم چار دو بر اینها مکثی داشته باشیم ولی، وقتی از افغانستان صحبت می کنیم فوراً در ذهن هر کس همان شعر مشهور «آب و گل و دل» اقبال لاهوری در خاطره ها تداعی می شود، که نزدیک به یک قرن و یا بیشتر از این در وصف کشور ما سروده بود. در حالیکه یک همشهری معاصر اقبال، ژورنالیست پاکستانی احمد رشید در یک کتاب که تحت عنوان، طالبان و تیل و اینها... نوشته، ظاهراً به نقل از کدام قوماندان جهادی افغان آورده است که، وقتی خداوند بقیه جهان را ساخت، سنگ و کلوخ و مواد

بیکاره به جا مانده را به یک جایی پرتاب کرد و نام آن را گذاشت افغانستان. پس معلوم میشود که قضاوت در مورد موقعیت ما و ارزش آن برای دیگران در زمانهای مختلف با توجه به جهان بینی قضاوت کننده که کی این قضاوت را می کند، تغییر کرده است و به یک حال نمانده است.

دکتور غنی: معلومدار است، چون دیدگاه نقش تعیین کننده دارد. اگر آدم قوماندان است فرصت ها را دیده نمی تواند، اما این ذهنیت تنها به قوماندانها محدود نیست. در ابتدای جمهوریت وقتی که من در وزارت مالیه بودم و می خواستم سروی معادن افغانستان را روی دست بگیرم، امریکایی ها و اروپایی ها پشت سر من گفتند [که]: در کل دیوانه گی هایش از این کرده دیوانه گی بدتر نیست، از خاطر یکه در افغانستان جز سنگ و خاک چیزی نیست. ما با پول خود سروی معادن خود را شروع کردیم و وقتی که فهمیدند، نتیجه اش این بود که یک هزار میلیارد دالر حداقل معادن ما می ارزد. و این بدون در نظر داشت منابع آفتابی، بادی و آبی ما است. نکته دیگر این که، در حالتی که قوماندان جهادی ما این صحبت را کرده بود، معلومدار افغانستان در وضعیت نهایت دشوار و خراب قرار داشت و ما ۲۴۰ میلیارد دالر صدمه دیده بودیم، از جنگ هاییکه کشور احمد رشید [در آن] نقش اساسی داشت و همچنان تهاجم شوروی و کمک هایی که در دوران جهاد مقدس ما صورت گرفت اما بر بادی اش را ما تحمل کردیم. اقبال از دیدگاه تمدنی این مسئله را مطرح کرده است و همچنان از دیدگاه سیاسی. از نگاه تمدنی افغانستان همیشه یکی از چهارراهی های آسیا بود و اقبال مخصوصاً با درک عمیقی که از طرق صوفیه در دین مبین اسلام و فلسفه بنیادی اسلام داشت، نقش کلیدی و سهم بزرگی را که در ایجاد مکاتب شرعی، تاریخ و تمام علوم اسلامی را که افغانستان ایفا کرده بود، آنرا به خوبی می شناخت. کاش که هموطن های معاصرش این درک را داشته باشند.

جنبش: دا اوس بیا هم د لاهور سره په ارتباط یوه بله خبره را یاده شوه. لاهور د سیکهانو د واکمنی مرکز و. رنجیت سنگه هلته لویه واکمنی جوړه کړه او د دوی - سیکهانو په لویو ښارونو کې هم راته. یوه همکار مې راته کیسه کوله، ویل یې د ظاهر شاه په وخت کې یو تصادف وشو، یو سیکه و طنوال نه مې پوښتنه وکړه، راته ویلی شئ چې تاسې څنگه افغانستان ته راغلئ؟ وایي، راته یې وویل: دغه زمور وطن دی، دا خدای پاک مور ته را کړی دی. ما ورته وویل څنگه؟ ویل یې: چې کله خدای پاک نور مخلوقات تقسیم کړل او سیکهانو او هندانو او نورو ته یې هم د هند په نیمه وچه کې ځای ورکړ، زمور دغه قوم چې اوس دلته یوو، دوی پاتې شول. وایي، دوی خدای ته عرض وکړ چې مور ته خو دې هېڅ ځای را نه کړ! وایي، خدای پاک ورته وفرمایل چې تاسې ته مو د دنیا په مخ جنت بېل کړی دی، تاسې هغه ځای ته استوم. وایي بیا یې مور افغانستان ته را واستولو. نو دغسې یو نظر هم شته.

دکتور غنی: بالکل، د دې دوه برخې ډېرې مهمې دي، ځکه چې مور یوه ډېره پراخه هندویي دوره، مخصوصاً کابل شاهانو په کابل او د دې په شاوخوا ولایاتو کې [واکمنی] درلوده. او له بلې خوا بابا نانک چې د سیکه د مذهب ډېر ستر شخصیت دی، خلکو ورباندې ادعا درلوده چې دی هم مسلمان دی او هم هندو دی. [د ننگرهار ولایت،

سرخرود ولسوالی]، سلطانیپور کی ویساک مہلی ته که وگورئ، له پپریو راهیسی دا د ډپر خاص اهمیت خای و، خلک په کې راتولېدل او مهمه برخه وه. بله برخه یې د رنجیت سنگه حکومتداری ده چې له هغه نه ترخه خاطرات لري، ځکه چې آذان په ټول پنجاب او اوسنی خپربستونخوا کې منع و، اما د دربار ژبه یې دري وه او په دري باندې چلېده. لکه د انگریزي امپراتوری په لومړیو کلونو کې چې هم تر ۱۸۲۱ پورې دري رسمي ژبه وه. د سیکه دربار هم په دري ژبه باندې چلېده.

جنبش: چې د موقعیت او رنجیت سنگه خبره راغله، لنډه او داسې چټکه به یادونه وکړم چې زموږ د موقعیت په بدلون کې رنجیت سنگه ډېر منفي رول درلودلی، زموږ د هیواد د خاورې نیول اول ده شروع کړي.

دکتور غني: معلومدار [همداسې ده]، ځکه د پېښور سردارانو ته چې ده ماته ورکړه، او بیا هغوی د خپل ورور دوست محمد خان مقابل کې نورو سره معامله وکړه، هغه څه دي چې تراوسه پورې یې منفي اغېز موږ ټولو باندې پاتې دی. جنبش: په همدغه دوره کې، لرغونې زمانه کې او همداسې د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان موقعیت له نورو سره، له گاونډیانو سره، له لرې هیوادونو سره په معادلاتو کې څنگه و؟ د چا په گټه و او د چا په زیان و؟

دکتور غني: لومړی که باستانی دورې ته لار شوو، ډېره مهمه ده، ځکه مرکزي آسیا یا مرکزي غربي او جنوبي آسیا چې سره ونیسئ، دلته لوی تمدنونه تېر شوي دي، او یوه برخه چې موقعیت په کې ډېر ستر رول لوبولی او زموږ تاریخي میراث دی، د تجارت لارې دي. له یوې خوا د ورېښمو لاره وه او له بلې خوا د ادویو او داروگانو لاره وه چې له هندوستانه راتلل. دې ټولو کې له هغې خوا [راتلونکی مال] ټوکر و چې مختلف نومونه یې وو، رنگونه وو، فلزات وو او خاصاً د اسونو تجارت و چې هم چین او هم هندوستان زرها کلونه د افغانستان په اسونو استوار و. له بلې خوا اوبان وو چې د تجارت وسیله وه. دا چې وگورئ، بې له دې تجارت، د افغانستان د عمده ښارونو په موقعیت باندې او د ښارونو او کلیو او خاصاً د کوچیانې ژوند په اهمیت باندې سړی نه شي پوهېدای. نو هغه یوه برخه ده، لرغونې زمانې کې باید په دې پوه شوو. بیا که دویمې دورې ته د چنگیز خان له حملاتو او [ورانیو] وروسته وگورو او بیا راشو نورو معاصرو پېریو ته، زه فکر کوم چې په آسانه او روانه توگه پرې خبرې کولای شوو.

جنبش: دقیقاً سوالاتی [را] در این مورد مطرح خواهم کرد، ولی شما گفتید که بازرگانی یا تجارت وسیعی از طریق خاک ما و با خاک ما و مردم ما در جریان بود، هرچند ارایه ارقام دقیق شاید ناممکن باشد، فکر می کنید که نقش این موقعیت به عنوان یک گذرگاه تجارتي، در رشد اقتصاد این خطه و مردم این خطه تا چه حد بوده؟

دکتور غني: ببینید، امام طبری یکی از مهم ترین استادهاى حدیث [که] زمانى مکتب خود را داشت، و از مورخین عمده در تاریخ انبیاء و شاهان، بلخ را اولین شهر جهان می نامد. البته کاوش های باستان شناسی دقیق صورت نگرفته است، اما دولتهای اولیه بیکه تشکیل شده است، [روى] این موافق استند. که مصر، بابل - که در عراق فعلی موقعیت

دارد-، چین و موهنجودارو و سلسله مربوط به این در هندوستان، از دولت‌های اولیه بوده. در طول این دوران، اگر دوران ابتدای حملات عربها بر افغانستان را ببینید و آمدن تمدن اسلامی را، بلخ را به نام (ام البلاد) یاد کردند، و شمال افغانستان را به نام (هزار شهر) یاد می‌کردند. وقتی حرکت دستگاه‌های امپراتوری انگلیسی را که سرحد شمال ما را تعیین می‌کردند [ببینید]، در طول این سرحد اینطور یک نقطه یی نه بود [که در آن] آثار باقی مانده شهرهای مهم را نیافته باشند. همچنین اگر سلسله بودایی را ببینید، ننگرهار فعلی، پشاور فعلی تا غزنی، لوگر، بامیان و بعد از آن نقاط دیگر [شامل آن می‌شوند]. از راه بدخشان زایرین چین می‌آمدند، و معلومدار بامیان یکی از [مراکز مهم بود]. سمنگان را ببینید تا قندهار، که پنجوایی یکی از مراکز عمده این بود. اینجا تمدن‌های زیاد وجود داشتند که از روی این قضاوت شده می‌تواند. [در] تحرک در این بخش دو نکته باید تفکیک شود: تجارتي که توسط شتر [انجام می‌شود یعنی] حاملش شتر باشد، که وسیله اصلی تجارت بود در این منطقه، محدودیت‌هایی با خود دارد و محدودیت عمده اش وزن است. بنابراین این نوع تجارت سر اقلام نهایت قیمتی مثل ابریشم یا ادویه‌ها یا نساجی یا زیورات قیمتی که از لعل بدخشان تا مصر و غیره وجود داشت. ما در بگرام وارداتی داریم که از کوریا آمده، مصر و اینها را بگذارید. این حرکت کاروان‌ها همیشه یکی از منابع عمده عایدات دولت‌ها بوده. بخش دیگرش این است که تمام شهرهای افغانستان بالای دریاها تمرکز دارد، چون بدون یک حوزه زراعتی، نفوس شهری زندگی کرده نمی‌توانست و مهندسی آب در افغانستان بینظیر بود، هم از نگاه آوردن و مدیریت انجینری آب و هم از نگاه انسجام اجتماعی آن. طور مثال، تمام حوزه هریرود از قرن پانزده تا به بعد به صورت منسجم به حیث یک نظام واحد آبیاری مدیریت شده [است]. هژده نهر ما را سلطان حسین بایقرا خاصتاً ایجاد کرد به خاطر وقف به مزار شاه‌اولیا حضرت علی (کرم الله وجهه). راه‌های دیگر این را در هر نقطه افغانستان برای تان ذکر کرده می‌توانم. و این [موضوع] را که از این نگاه ببینید، پس نقش کوچی‌های ما - که کوچی کلمه بیست که به تمام اقوام افغانستان تعلق دارد - کوچ است. معنی این گوینده یک زبان یا یک نقطه افغانستان نیست - اینها وسیله وصل بودند. در پهلوی این، مهمترین نکته دیگر که مطرح است، ایجاد یک سیستم مالی قابل ملاحظه است. کلمه چک در زبان انگلیسی از دری و فارسی سرچشمه گرفته. چند هزار سال است که ما سیستم انتقالات داشتیم و در آن خاصتاً بعد از قرن پانزده که معلومات کتبی داریم، هوند، یهود، ارمنیها و اقلیت‌های دیگر یک نقش اساسی داشتند. در قرن شانزده سیستم بیمه هم وجود داشت. کاروانها سیستم بیمه داشتند و داد ستد [میشد]. کابل در ابتدای دوره بابر که از (۱۵۰۶-۱۵۲۲) در کابل حکمران بود، یکی از مراکز عمده تجارت شرق و غرب بود. یک اصطلاح بسیار وسیع را یک عالم، مورخ انگلیسی آقای تواین‌بی مطرح میکند، وی می‌گوید: تمام راه‌ها به بغداد ختم میشد، نیمی از راه‌ها به بلخ و بگرام. این اهمیتش را برای تان نشان می‌دهد. و بخش آخر این است که مالیات را ببینید. در ابتدای سلطنت عباسی، عایداتی که از خراسان آن وقت - یک قسمت زیاد ساحه افغانستان فعلی و یک قسمت ایران - یکی از عمده‌ترین منابع عواید امپراتوری عباسی بود.

جنبش: روابطو باندې وغرېدئ له نورو دنيا سره او ارزښت باندې، خو کله چې توپوگرافي ته گورئ، د ځمکې جوړښت ته گورئ، داسې فکر کوئ چې د افغانستان په دا منځ باندې يوه کرښه د هندوکش يا لرغوني تمدن ته که وگورو، اصلي نوم يې ښايي هندوکوه سم وي، دغه هندوکش يا هندوکوه پرې داسې يوه کرښه رانښکلي ده. د تاريخ په اوږدو کې دغه غرونه، دغه لړۍ، د وصل وسيلې وې که د فصل او جلا کولو؟

دکتور غني: که د تجارت له نظره، د قيمتي تجارتونو او همدغه رقم د علماوو د حرکت او د تمدنونو د خپرېدو له نظره ورته وگورئ، هندوکش د وصل سلسله ده. دا يوازې زما نظر نه دی، يو ډېر ستر فرانسوي لرغونپوه په نامه د شلومبر ژې لومړی ځل هندوکش ته د وصل د غر نوم کېښود. دا يې پرته کړ ځينو اروپايي غرونو سره او ځينو نورو غرونو سره او دا يې وښودل چې د دې عمده کوتلونه، هميشه د شمال او جنوب ترمنځ د وصل وسيله دي. معلومدار، دا بايد په نظر کې ونيسو چې په کال کې څو مياشتې به دا تړلي وو. له بلې خوا که د ملي مارکېټ د جوړېدو لپاره وگورئ او غنمو ته په خاصه توگه، د عبدالرحمان دوره کې مور داسې مثالونه لرو چې کابل او د افغانستان نورو جنوبي برخو کې به قحطي وه او د افغانستان شمال کې به د غلې دومره پرېمانې وه چې لس منه به په يوې روپۍ باندې خرڅېدل. ځکه بې له لارښو نه د انتقالاتو د وسيلې په حيث، د توليداتو دا ملي مارکېټ ستونزمن و او هغه مارکېټ په اساسي توگه له ۱۹۲۰ نه تر ۱۹۶۲ پورې منځ ته راغی. نو دا ملي مارکېټ چې منځ ته راغی، دا برکت د مواصلاتو دی او حتماً به مور او تاسې په مواصلاتو او ترانسپورټ باندې په نورو برخو کې غږېږو.

جنبش: ډېر ښه. شما قبلاً از برخی از اقلام که در ادوار قدیم یا در افغانستان تولید میشد یا از طریق افغانستان به جاهای دیگر می رفت، یاد کردید. من تا جایی که به خاطر دارم از کتابهای جغرافیه و غیره... هميشه وقتی که در مورد صادرات افغانستان صحبت میشد، از میوه خشک، میوه تازه، قالین، پوست و غیره... نام برده میشود. به صورت کل می توانیم یک لست اقلامی را که افغانستان مولد آن بوده در ادوار مختلف و به دیگر کشورها صادر کرده است، نام ببریم غیر از این اقلامی که من گفتم؟

دکتور غني: عمده ترین قلم صادرات ما برای قرن ها اسب بود. چون هم چین مشکلات جدی در تولید و تربیه اسب داشت [و] هم هندوستان. هندوستان تنها در دوره انگلیس ها در قرن نژده توانست به مقدار وسیع اسب را تولید کند. اما سر این هم، وقتی آثار کیلینگ و دیگران را ببینید، یک تجارت دوامدار اسب دوام داشت و مرتع های بسیار بزرگ افغانستان خاصاً به طور مثال آقچه، یکی از کلاسترین مراکز تولید اسب بود. همچنین تولید شتر، وقتی که انگلیسها حمله کردند در بار اول سر افغانستان، و همچنین بار دوم شان، هر بار دهها هزار شتر را اینها به اجاره گرفتند. جنبش: به استرالیا هم بردند.

دکتور غني: به استرالیا هم بردند بلی! به امریکا هم بردند اما در امریکا دیوانه شدند، چون ساربان را همایش نبردند. [وقتی] به استرالیا بردند یک جمعیت کلان ساربان های افغانستان بود که صحراهای استرالیا را وصل کردند و [بر

همین اساس [یکی از ستیسن های [ریل] نامش «گان» است از نام افغان و سلسله آن موجود است. قسمت دیگر را اگر در دوره های تاریخی ببینید، مس افغانستان که در عینک تولید میشد یکی از نوادر تولیدات دوره باستانی است و همچنین تولید آهن. لعل بدخشان، لاجورد بدخشان و طلا یکی از [اقلام] دیگر تولید ما بود.

جنبش: یعنی این یک تجارت وسیع بود؟

دکتور غنی: تجارت وسیع [بود]. چون آهن را هم وقتی که ببینید یک قسمت زیاد هندوستان فاقد آهن است و از نگاه تاریخی در تولید اسلحه و غیره این نکات بسیار عمده بودند. از این جهت، اصناف در افغانستان سابقه قرون دارند. هر موزیم عمده اسلامی را که ببینید، تولیداتی که از برنج گرفته تا طلا و همچنین کاشی ما همه اینها [اقلامی] است که تولیدات اساسی بوده و جز یک تمدن وسیع است. اما من می خواهم که دو نکته دیگر را خدمت شما عرض کنم از نگاه صادرات ما: یکی از عمده ترین صادرات افغانستان در طول تاریخ ما انسان بوده است. میلیونها افغان در طول تاریخ تنها به هندوستان رفته اند. در دوره سلطنت عباسی یکی از مهمترین صادرات ما انسان بود که از ابومسلم خراسانی و برمکی ها گرفته تا ظاهریان، سالها نه تنها در بغداد بلکه در تمام اکناف امپراتوری عباسی نام بسیار بزرگ را از خود گذاشتند و علمای بزرگ بودند. تنها سلسله بلخی ها را اگر فهرست بگیرید، که به چه مقدار اینها [مهم بودند]. در دورانی که حمله مغل صورت گرفت قاضی دمشقی یک هروی بود. این یکه سلسله است. بخش دیگر این صادرات علم است. در طول ابعاد مختلف دوره تاریخی ما، اگر زردشتی ها را ببینید یا بودایی ها را ببینید، یا بالآخره دین مبین اسلام یا دوره اوستا [و غیره] را می بینید، در تمام این دوران مفسرین و مورخین وجود داشتند، [و همچنین] زایرها که دید و بازدید می کردند و برای [آموختن] علم می آمدند. تنها تصویری ما از یک زایر چینی از بامیان داریم، هزارها فرد در مراسم عمده اشتراک می کردند، و هزارها فرد مورد تحصیل بودند. ننگرهار فعلی به طور مثال شهرت عظیم از خاطر علوم طبیعی داشت، خاصاً ریاضیات. همه این ها را باید ببینید. ابوریحان بیرونی تنها یک نابغه نبود که یک باره تولد شده باشد و سابقه نداشته باشد، یا در طب و [امثال آن]. این جهات هم مهم استند. و بخش دیگرش معلومدار، صادرات جنگجوها بود. سلطنت هایی را که افغان ها در هند ایجاد کردند، یک مثال این است. و بخش ترکمن افغانستان ترکیه فعلی را به وجود آوردند. سلطنت سلجوقی را که به وجود آوردند، ترکیه فعلی محصول سلطنت سلجوقی است که بعد از آن اساس سلطنت عثمانی قرار می گیرد. یعنی خود را در طول تمدن باید در حرکات وسیع ببینیم. از طرف دیگر، همیشه از منگولیا گرفته تا چین و تیکه تغییرات اقلیمی آمده یا تغییرات سیاسی آمده، حرکت این را افغانها درک کرده است. و بخش دیگر، دوران تمدن یونانی ما است که دو صد سال بود. یکی از شاهان آن به نام مندر امروز در سریلانکا [و غیره] به حیث یکی از عمده ترین شخصیت های دین بودایی مورد تفسیر قرار می گیرد.

جنبش: این از کابل بود؟

دکتور غني: مرکز سلطنتش کابل بود که بعد از آن در تیکسلا پایتخت دیگر را ایجاد کردند.

جنبش: بحث‌های بسیار جالبی استند و هر کدام اینها می‌تواند یک موضوع جداگانه شود. مخکې تاسې کله چې د افغانستان د ښارونو توضیح ورکوله، دا پوښتنه مې باید هلته کړې وې، که څه هم تر ډېره ځواب شوه، خو که تاسې پرې څه ور زیاتول، دا یې ځای دی، کولای شئ که نور څه پاتې وي چې: د افغانستان د ښارونو کلتور لکه د نورې دنیا غوندې د سیندونو پر غاړه یوازې رامنځته شوی که نور عناصر هم په کې دخیل وو؟ او اصلي پوښتنه مې دا ده چې: د کلي او ښار رابطه د تاریخ په اوږدو کې په دغه سیمه کې، د افغانستان څنگه پاتې شوې ده؟ تر کومه چې زما یادېږي، زموږ نسل، همیشه کلی او ښار په تضاد کې وو. دغه اوس هم چې کوم حوادث راځي دا د دې پر ځای چې ډېر مذهبي وي د کلي او ښار تضاد دی، هغه څه چې ابن خلدون ورته په «مقدمه» کې اشاره کوي چې همیشه دا د کلي او ښار ترمنځ تضاد وي، کلیوال راځي، د ښار هغه عیش او ثروت او دا یې نه خوښېږي، هغه ترې اخلي، بیا خپله دوی په ښاریانو بدلېږي، بیا بله ډله راځي دوی پسې نسکوروي. په افغانستان کې دا حالت څنگه و؟

دکتور غني: لومړی برخه دا ده چې ښارونه بې د کلیو له پیداواره دوام نه شي کولای. د افغانستان هر ښار کم له کمه ۶۰ کیلومترو نه تر ۱۰۰ کیلومترو پورې یوه حوزه لري چې بې له هغې حوزه د ښار وده غیرممکنه وه. هغه چارواکي چې د ښارونو حکمرانان وو، د اوبو په انسجام او د کلیو په انسجام یې پانگه اچوله. دویمه برخه، ځکه تجارت ته مو مخکې اشاره وکړله، [دا ده چې]، پاچایي لاره چې ډېره پخوانۍ ده، کاروانسرایونه د لویې لارې لپاره جوړ شوي دي، ځکه په عامه توګه یو کاروان چې په اوسنیو باندې استوار و ۲۰ کیلومتره په ورځ کې ته او دا خاصاً له کابل نه تر کندهاره پورې چې آخري وار عبدالرحمان خان جوړ کړ، تاسې یې آثار په دقیقه توګه لیدلی شئ. هر کاروانسرای په حقیقت کې یو مارکېټ و، ځکه که تولیدات مو ډېر قیمتي دي، تاسې غله ځان سره نه وړئ، نو ځکه د افغانستان کلي چې په شاهي لاره یا د کاروانونو په لاره باندې پراته وو، دا پیسو سره بلد دي او تجارتي لارو سره ډېر حساس وو. همدغه کاروانسرایونه به عین زمان کې، د حملاتو په وخت کې به پر لویو بازارونو بدلېدل د پاچایي لښکرو لپاره. دا یوه برخه وه. بله [برخه] دا ده چې افغانستان کې ځمکه د خرڅلاو وه، یعنې د اروپایي فیوډالیزم [وغیره] په طریقه نه وه چې ځمکه یوازې [په فیوډال پورې] تړلې وه. فرق یې په دې کې و، [کله] چې خانان ایجاد شول او خاني کورنیو ته که وګورئ خاصاً د پښتنو منځ کې، په لومړیو وختونو کې، خاصاً د احمدشاه بابا له وخته، ټول په لویو لارو باندې دي. یو خصوصیت زموږ د ښارونو چې ټول منځني ختیځ سره او جنوبي آسیا سره یې په مشترک ډول لرو باید د توجه وړ وګرځي او هغه دا دی چې ښارونه یو بل سره ډېر نژدې تړلي وو. د مثال په توګه د کندهار عمده دروازې ته که وګورئ ...

جنبش: شکارپور دروازه او دا...

دکتور غني: شکارپور دروازه، ملتان دروازه، شکارپور دروازه... څکه د درانیو د امپراتوری عمده ترین بانکی مرکز شکارپور و.

جنبش: دا په سندھ کې دی؟

دکتور غني: سندھ کې. پس له دې نه چې رنجیت سنگه خپله واکمني تحمیل کړله او ثابته یې کړله، دا مرکز لار، هغه خوا ته امرتسر بیا د دې مرکز وگرځېده.

جنبش: کله چې شاه شجاع لومړی ځل په کندهار باندې برید کوي، ۱۸۳۴ کال کې، راځي همدلته شکارپور کې له صرافانو نه پیسې قرضوي د خپلې اردو لپاره.

دکتور غني: بالکل او انگریزان چې په لومړي وار کابل ته راغلل، پیسې ورسره نه وې، له صرافانو نه یې پور واخیست. د هرات لویه دروازه د عراق دروازه وه. د کابل لویه دروازه د لاهور دروازه وه. یوازې دا نه وه چې [دا] تجارتي لارې وې. دې کورنیو له یو بل سره ډېره عمده راشه درشه درلودله، ودونه منځ کې وو. د مثال په توګه، ملتان کې ډېرې لویې کورنۍ له لودیانو نه نیولې، تر ابدالي کورنیو پورې پراته وو. همدغه رقم د دوی تجارتي مناسبات او تګ راتګ په دوی کې ډېر د یوه قوي ښاري تمدن میراث و. نو هغه برخه هم چې ابن خلدون ورباندې غږېږي، دا هم مهمه ده چې [پرې] پوه شئ. د مثال په توګه، د احمد شاه بابا د مشهور وزیر شاه ولی خان یو قسمت جایداد په بغداد کې و او یوه بله برخه یې بمبئي کې وه. دې ټولې سلسلې مور سره تړلي وو. پس له [هغې] چې افغانستان انزوا خوا ته لار، دا سلسلې کمزورې شوې. له بلې خوا تضادونه دي، معلومدار. د کلي او ښار تضادونه همیشه مطرح دي. څکه روابط په دې باندې دي چې ښار کلي ته څه رقم خدمات وړاندې کوي او کلي ښار ته. که دا روابط په یوه توازن کې وي، دواړه په مشترکه منځ ته تللی شي، اما که توازن کې نه وي، په جنجال باندې بدلېږي. تاسې چې اشاره وکړله، ډېره مهمه خبره ده. څکه د مثال په توګه هغه دوره کې چې زه ځوان استاد وم د ادبیاتو په پوهنځي کې، کابل هغو شاګرانو ته چې لیلیې مکتبونو کې وو، یا د کابل پوهنتون په لیلیې کې وو، په سپکه وکتل، غږه یې ورته خلاصه نه کړله او دغه شاګردان وو [چې وروسته] هم اردو کې اوچت افسران شول، هم ملکي برخه کې او [هم] په سیاسي ګوندونو کې، هغه عقده یې چې د ښار په مقابل کې درلوده، پس له دې هغه عامه شوه. دا هم چې حرکتو کې او هم اسلامي حرکتو کې یوه عقده وه چې نتایج یې تاسې د کابل په بربادۍ کې ولیدل. دا خبره مو په ځای ده، اما نتیجه یې څه ده؟ مور باید توازن باندې فکر وکړو. [کله چې] وده متوازنه نه وي، دغه تضادونه ښکارېږي، شدت مومي او عواقب یې وخیم وي. اما [که] ورته توجه وکړئ او په اساسي توګه ټولې خاورې ته په یوه سترګه وګورئ؛ د کلي او ښارونو اساسي ودې او یو بل [سره] ارتباط ته په درنښت وګورئ، بیا [وضعیت] ثبات خوا ته ځي.

جنبش: تشکر، شما قبلاً از صدور اندیشه و مفکرین از این خطه و از این موقعیت صحبت کردید، یکی از مفکرین بزرگ ما، خانواده شان، مولانا را می گویم، در جریان حمله مغل ها افغانستان را به سوی روم یا ترکیه ترک کرد و به

یک دانشمند بزرگ تمام جهان، نه تنها جهان اسلام تبدیل شد. نقش این هجوم بزرگ چنگیز خان بر کشور ما در ابعاد مختلف، از جمله در تعیین موقعیت ما در جهان آن زمان چه بوده؟ تاثیرات آن در ابعاد مختلف چه بود؟

دکتور غنی: معلومدار، مولانا نه تنها افتخار افغانستان، [بلکه] افتخار جهان است. شما در این اواخر یکی از قصه های مرحوم [موسی] شفیق را ثبت کردید، که امید است همه هموطن های ما بشنوند، که در آن تمرکز مولانا را بالای عشق به حیث محور زندگی انسانی و انتخاب زندگی مقایسه می کند، با سردی و بدبینی فیلسوف معاصر فرانسوی سارتر. آثار یکه در افغانستان تولید شده و توسط اشخاص افغان الاصل تولید شده، جاویدان است. ما باید همه این را جز تمدن خود بدانیم و بالایش افتخار کنیم. این یک نکته کلیدی است، اما مولانا قبل از حمله مغل حرکت کرد، شعر اول مثنوی ارتقای یک شعر سنایی [در مورد] نی است، اما به شکلی که مولانا آن را می آورد، [واقعاً] به اعجاز رسیده است:

بشنو از نی چون حکایت می کند

از جدایی ها شکایت می کند

هجوم مغل چند بعد داشت: یک، مدنیت شهری ما را تباہ کرد. در هرات به طور مثال آثار عمده بیکه وجود دارد نشان می دهد، که تنها ۶۰ خانواده باقی مانده بود. چون تمام حیوانات از بین رفته بود، اینها در ابتدا خود را در قله بسته کردند و اولین نباتی را که کشت کردند پنبه بود و آن را در نیشاپور فروختند. من تاریخ آنرا به صورت دقیق از کتب قدیم تاریخ دقیق مطالعه کرده ام، جو به جوی هرات دوباره از سر آباد شد. بلخ و هزارشهر ما و بامیان ما برای قرن ها از این نه برآمد. هرات دوره تیموری و بعد از آن کندهار دوره درانی، غزنی دوران سلطان محمود غزنوی و تا یک حدی کابل دوره مغلی از شهرهایی بودند که دوباره اوج گرفتند اما به صورت اساسی بعد از آن ما آن عظمت شهرهای خود را [دوباره] پیدا نکردیم. قسمت دوم از بین بردن علمای ما بود. بلخ خاصتاً با بغداد همسری می کرد، همچنین بگرام و شهرهای دیگر ما. یک حرکت عظیم علمای ما صورت گرفت که تا مصر و امپراتوری عثمانی مثلی که بالاخره مرکز مولانا شد - امپراتوری بعداً ایجاد شد اما در آن وقت سلجوقی بود - اینها از منافع گرفتند اما نظام مدارس را که به صورت بسیار منسجم، مراکز عمده بود ضعیف ساخت. بخش دیگر آن دو بعد دارد: یک در چین امپراتوری مغلی دوباره تجارت و صنعت را انکشاف داد و یک سلسله عظیم اقتصادی سرتاسری را در امپراتوری خود ایجاد کرد، اما متأسفانه بهره افغانستان از آن کم بود. یکی از ابعاد این بود که سیستم آبیاری ما صدمه بسیار سخت دید، مثلی که قبلاً خدمت تان مثال هرات را دادم. شهر غلغله را ببینید؛ بامیان پس اوج خود را نگرفت؛ راه های تجارتی تغییر کرد؛ و ابعاد دیگر داشت. از این جهت حداقل بین پنج تا هشت قرن نظر به این که کدام نقطه افغانستان را می بینید، صدمه آن دوامدار بود.

جنبش: په دې برخه کې هم ډېرې خبرې کېدلای شي، خو زه غواړم د خپرونې د وخت محدودیت ته په پام سره یې رالاندې کړم، یو بل شی چې زموږ له موقعیت سره رابطه لري هغه هند باندې د نړیوالو بریدګرو - له اروپا نه تر آسیا پورې، د دوی تېرېدل دي د افغانستان په خاوره باندې. ولې دوی نورې لارې نه انتخابولې چې په افغانستان راتلل او دغه نوم یې ورته غوره کړ چې افغانستان د هند دروازه ده؟

دکتور غني: بلې لارې باندې ځکه نه راتلل چې بله لاره نشته.

جنبش: مثلاً سمندر مې [هدف] و.

دکتور غني: سمندر... مخکې له دې نه چې عصري کښتۍ په نولسمې پېړۍ کې منځ ته راشي، سمندر کې تګ محدود و. په باد [پورې یې اړه لرله]. له خلیج نه هندوستان ته مسیر د باد به یو خوا و او بیا به بل خوا و. انګریزانو لویې ستونزې درلودې له دې نظره چې میاشتې یې نیولې. سمندر باندې چې کله تېرېږئ، تنها سنده باندې [راتللی شئ]، [محمد بن] قاسم چې راغی سمندر باندې راغی او هغه هم مکران ته [تللی و] ځکه چې د مکران لاره آسانه وه له خلیج نه، پخوانی بلوچستان د تاریخ له نظره لکه د اوسني بلوچستان وچ نه و.

جنبش: یوازې غواړم توضیح کړم چې د اسلام په صدر کې عرب جنګیالیو [ته اشاره ده].

دکتور غني: ایران ته که وګورئ له یوې خوا او له بلې خوا لویې حملې چې د چین له خوا او د مرکزي آسیا نه راغلي دي، هماليا باندې به دوی څنګه تېر شي؟ اساسی لاره د تجارت لاره وه.

جنبش: یعنې د دوی د حرص قربانیان موږ یوو، تلل په هند پسې او په موږ باندې را تېرېدل.

دکتور غني: هم د حرص قربانیان یوو، له بلې خوا باید هیر نه کړئ چې د افغانستان ښارونه همیشه د هند په دروازو باندې نومول شوي دي. کندهار نه تللی په بولان باندې او له هرات نه راتلی شی کابل ته یا غزني ته، له غزني نه به تېرېدئ په ګردیز او نورو... هغه بله لاره وه، سلطان محمود غزنوي په هغه لاره ته. دې خوا ته خیبر یوازینی لاره نه وه، ځکه باجوړ او کونړ نه هم تېرېدلئ، سکندر له دې لارې تېر شو، بابر د کونړ له لارې لاړ او د ګوشتې لاره بله وه. مګر بالاخره پس د شېرشاه له دورې نه او د اکبر له دورې نه، خیبر اساسي لاره وګرځېده. که ها خوا نه وګورئ، له هند نه آشوکا راغی - د آشوکا آثار کندهار کې هم پراته دي - او د کابل هندوشاهي دوران او نور [هم] مه هېرئ. بله خوا یې هماغه ده چې له سکندر نه نیولې او له دې خوا نه د شمال نه چې لویې نظامي حملې شوې دي، دا ټول هند خوا ته تللي دي، ځکه هند له یوې خوا نه ډېر پراخ و او له بلې خوا نه بې حده بډای و. لکه چې مخکې مو وویل له یوې خوا نه انسانان تللي دي، هر کال به چې تلل یوه برخه به پاتې شول. تاسې به حتماً کتلي وي د مرحوم پټواک آثارو او کیسو کې هم دا دي چې، هر ځوان به چې غوښتل د خپلې ښځې ولور وګټي، هندوستان ته به لاړ. د ټاګور لویه کیسه چې ټول هندوستان کې یې افغانان مشهور کړي - کابلي والا په همدې باندې ده. هغه برخې هم

باید به نظر کپی ونیسو. زمور روابط هندوستان سره، لکه چې یوه وینا کپی ما په ډیلي کپی وویل، میلیاردها رینې لري. خبره دا ده چې، په اوسني وضعیت کپی چې آسیا واقعاً متحرکه ده، مور باید هغه زاړه فکرونه له سر نه وباسو، او بېرته یوه اقتصاد محوره فکر باندې [تمرکز] وکړو چې د تمدنونو په ډیالوگ او د تمدنونو په همغږی کپی څنگه برخه واخلو.

جنبش: پس در آخر این صحبت میخوایم این سوال را مطرح کنم که، اگر ما این کشش جغرافی را داشتیم برای جهان کشاها که از طریق خاک ما بروند به غنایم دست بیابند در نیم قاره هند، چرا ما نتوانستیم در ادوار بعدی این موقعیت را به نفع خود استفاده کنیم؟ برعکس همین چیز ما را به انزوا برد و حتی موجودیت کشور ما را با خطر رو به رو ساخت.

دکتور غني: چیزی که به صورت اساسی، ساختارهای بنیادی آسیا را از بیخ تکان داد، ایجاد امپراتوری های استعماری غربی بود. و وسیله اینها خاصاً در قرن نوزده خطوط آهن شد. تا شروع قرن نوزده امپراتوری انگلیسی را سرمایه گذاری اش در بخش مواصلات در هندوستان ناچیز بود. از صد یا دو صد کیلومتر زیاده تر سرک نساخته بودند. اما خط آهن که در ۱۸۲۴ شروع میشود در خود هند، در نیمه دوم قرن نوزده به یک حرکت سرتاسری دنیایی بدل می شود. دو امپراتوری، از یک طرف امپراتوری برتانوی هند و از طرف دیگر امپراتوری زاری روسیه به سرعت تام به طرف افغانستان حرکت می کنند و نزدیک می شوند و هر سال مقدار ساحه بیا که اینها در نیمه دوم قرن نوزده به سرعت عظیم به دست آوردند، قابل تصور نیست. اما در آن دوران وقتی هم [شده] که در روزی یک کیلومتر خط آهن را ایجاد می کردند. در بین اینها افغانستان ماند. و حرکتی که به وجود آمد، [هدف] حمله اول انگلیس ها این بود که پیشگیری کنند [از پیشروی روس ها] و یک حکومت نسبتاً قوی مرکزی را در افغانستان تقویه کنند اما زیر دست شان باشد نه به حیث مستقل که آسیای مرکزی را اینها پیش دستی کنند. در حمله دوم شان بالعکس طرح شان واضح این بود و با اسناد و شواهد این را تثبیت کرده می توانیم که افغانستان را تقسیم کنند.

جنبش: همین بخش فعلی را می خواستند [هنوز تقسیم کنند]؟

دکتور غني: نه تنها بخش فعلی، کوچکتتر بود. قندهار را می خواستند جدا کنند، هرات را جدا کنند، شمال افغانستان را می خواستند جدا کنند، حتی کنر را به حیث یک خان نشین مستقل ایجاد کنند. می خواستند کابل را محدود بسازند به کابل فعلی که شاهی کابل باشد. اگر سردار محمد ایوب خان اینها را در میوند شکست نمی داد، این طرح شان عملی میشد. چون این در حمله دوم هدف شان بود.

جنبش: همین جا می خواهم یاد آوری کنم که سردار شیرعلی خان را عملاً به عنوان پادشاه کندهار اعلان کرده بودند، دیپلومات به دربارش فرستاده بودند.

دکتور غني: مطلقاً، یعنی قندهار را مطلق جدا کرده بودند، [بالای] عبدالرحمان خان این را تحمیل کرده بودند. اگر همت عساکر هراتی ما که جنرالان عمده آن تنها از هرات نبودند از کُل افغانستان بودند، اما به نام عساکر هراتی [یاد میشدند] چون سردار محمد ایوب خان والی هرات بود آمدند، شکستی را که اینها در میوند بالای بر یک برید جنرال انگلیسی تحمیل کردند تاریخ را دوباره تغییر داد. اما غیر از آن واضح بود که اینها می خواستند به صورت اساسی این ساحه را مطلق زیر کنترل بیاورند و مثل حکومت های محلی که در هندوستان داشتند [در اینجا هم اقدام مشابه انجام دهند]. یک بر سه بخش هندوستان در زمان امپراتوری انگلیس حکومت های محلی داشت که «نیتو سیتز» یا دولت های محلی می گفتند آن را. عین مدل را برای افغانستان داشتند. اما از نگاه مواصلاط طرحی را که داشتند که حتماً ما و شما بعداً صحبت خواهد کردیم، تلگراف را آورده بودند به کابل و قندهار و می خواستند خط آهن را عملی کنند، اما این طرح شان از بین رفت و بعد از آن که عبدالرحمن خان قادر به این شد که یک حکومت مرکزی قوی را به وجود بیاورد، در ۱۹۰۷ دو امپراتوری به نتیجه رسیدند که افغانستان یک حکومت فاصل یعنی «بفر سیت» در بین اینها بوده می تواند. به همین خاطر انزوا به وجود آمد.

جنبش: ډېره مننه ډاکتر صاحب محمد اشرف غني، دا د تاريخ بحث ډېر خونډور دی، خو له بده مرغه د دې خپرونې وخت بشپړېږي، ادامه به ورکړو لکه په پیل کې مې چې وویل، ماته پخپله هم ډېر خونډ را کوي، زه هیله من یم چې اورېدونکو ته هم په زړه پورې وي. نو تاسې ته کورودانی وایم، د اورېدونکو دې هم کور ودان وي چې تر دغه وخته زموږ بحثونه تعقیبوي.

دکتور غني: زما سلامونه او احترامات بیا هم ټولو اورېدونکو ته، مننه له تاسې نه.

تل دې وي افغانستان، یشه سن افغانستان، زنده باد افغانستان.